

بررسی سطوح و میزان توانمندی در بین اعضای تعاونی زنان روستایی (مورد مطالعه: تعاونی زنان تفیهان شهرستان شیراز)

ناصر زمانی میاندشتی*، پوریا عطائی**، نسیم ایزدی***

چکیده: توانمندسازی زنان به طور گسترده‌ای به عنوان یک هدف مهم در توسعه بین‌المللی شناخته شده است. هدف اصلی این پژوهش، بررسی سطوح و میزان توانمندی اعضای تعاونی زنان روستایی تفیهان بود. جمعیت این مطالعه تمام اعضای تعاونی تفیهان ۴۱۸ نفر بودند که تعداد ۲۰۰ نفر از اعضا با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه بندی تصادفی انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفتند. ابزار مورد استفاده برای جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه بود که روایی صوری آن به وسیله پانلی از متخصصین تأیید گردید و برای بررسی پایایی آن نیز آزمون راهنما اجرا شد که آلفای کرونباخ ۰/۹۴ برای گویه‌های توانمندی به دست آمد. نتایج نشان داد که ابعاد توانمندی اعضای تعاونی در چهار بعد توانمندی روانی، خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی قابل تقسیم بندی است. همچنین، نتایج نشان داد که رقم ابعاد روانی و اجتماعی - فرهنگی توانمندی از سایر ابعاد توانمندی بیش تر بوده و توانمندی خانوادگی و اقتصادی در رتبه‌های بعدی قرار دارد.

کلمات کلیدی: تعاونی زنان، توانمندسازی، زنان روستایی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

zamanim@shirazu.ac.ir

ataeip@yahoo.com

izadi.nasim@yahoo.com

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۲/۲/۴

* استادیار بخش ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه شیراز

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه شیراز

*** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه شیراز

تاریخ دریافت مقاله: ۹۱/۹/۷

۱. مقدمه

امروزه جدا کردن مفهوم مشارکت و تعاون از مفاهیم توسعه امری دشوار است. مشارکت به عنوان عنصری کلیدی در توسعه محسوب می‌شود که برای تضمین موفقیت توسعه می‌بایست آن را در فرآیند توسعه لحاظ نمود. مشارکت، حلقه گمشده در فرآیند توسعه می‌باشد که می‌بایست آن را در طرح‌های توسعه محسوب نمود. زنان به عنوان نیروهای فعال در جامعه در فرآیند توسعه دخیل هستند و توجه به آنها می‌تواند مسیر توسعه را هموارتر کند، به طوری که وضعیت زنان در هر جامعه‌ای نشانگر میزان پیشرفت آن جامعه است [۱۸]. در جهان به ویژه در جوامع روستایی و بخش کشاورزی همواره مردان بیش از زنان مورد توجه قرار گرفته‌اند. مدیران و برنامه‌ریزان کشورهای توسعه نیافته یا در حال توسعه، به توانمندی زنان روستایی و نقش ایشان در فرآیند دگرگونی و توسعه جامعه روستایی، چندان اعتقادی ندارند و زنان در این کشورها بیشتر عناصر حاشیه‌ای، غیر فعال و غیر مولد محسوب می‌شوند؛ از این رو جای تعجب نخواهد بود که زنان در چنین شرایطی، به تدریج، از آموزش‌های نوین، توزیع عادلانه درآمد، پیوند با بازار و در یک کلام از مشارکت در سطوح تصمیم‌گیری محروم شوند [۲]. از دیرباز زنان روستاهای ایران در کنار امور خانه‌داری، همسرداری و تربیت فرزندان، به فعالیت‌هایی نظیر بذرکاری، نشای صیفی‌جات، تنک و وجین کردن چغندر و پنبه، کوبیدن حبوبات و کمک در بوجاری محصولات مزرعه، جمع‌وجور کردن امور دامداری و خشک کردن گوشت برای مصرف در فصل سرما می‌پردازند [۱۴]. این امور نشان از وجود توانمندی‌های مختلف در بین زنان روستایی است که متأسفانه، در مقایسه با مردان روستایی توجه بسیار ناچیزی به آن‌ها شده است. آمارها و ارقام مربوط به فعالیت‌های زنان به دلایل گوناگون واقعیت‌ها را نشان نمی‌دهد، به دلیل اینکه بیشتر زنان در مقابل کارشان پول دریافت نمی‌کنند و فعالیت‌های تولیدی آنها جزء کارهای خانه به حساب می‌آید و زنان به عنوان خانه‌دار شمرده شده و از نظر اقتصادی غیر فعال محسوب می‌شوند [۱۷]. در حالی که قشر زنان روستایی به عنوان عامل مؤثر در امور مختلف کشاورزی، اقتصادی و اجتماعی و از نظر مشارکت نیروی انسانی مورد نیاز در

جامعه، می‌توانند سهم بسزایی داشته باشند؛ در نتیجه این نیاز احساس می‌شود که می‌بایست به بررسی سطوح و میزان توانمندی در بین زنان روستایی پرداخت تا از این طریق نقاط قوت و ضعف توانمندی‌های این قشر را بهبود بخشید.

اهمیت پرداختن به این موضوع و مسئله را می‌توان از چند جنبه بیان نمود. ابتدا اینکه، توجه و شناخت زیادی در مورد ابعاد مختلف توانمندسازی در بین اعضای تعاونی‌ها به‌خصوص زنان عضو تعاونی‌های روستایی وجود ندارد، به‌ویژه در تعاونی مورد نظر که یک نمونه تعاونی موفق می‌باشد، تحقیقاتی درباره آن انجام نشده است. با وجود برگزیده شدن تعاونی مورد نظر به عنوان تعاونی موفق در سطح کشور و استان، شناختی در مورد اینکه تعاونی در توانمندسازی اعضا چقدر موفق بوده، وجود ندارد. همچنین، پژوهش‌های چندین زیادی در مورد اینکه اعضای هر تعاونی در کدام ابعاد از توانمندی قوی‌تر و در کدام ابعاد ضعیف‌تر هستند، انجام نشده است. با توجه به ماهیت و هدف ایجاد تعاونی‌ها که مواردی از قبیل ایجاد و تقویت روحیه تعاون، مشارکت، تأمین نیازمندی‌های معیشتی و حرفه‌ای خود، فراهم نمودن امکانات تولید، بهبود سطح درآمد و زندگی، افزایش کارایی، ارتقاء سطح آگاهی و رشد ویژگی‌های شخصیتی نظیر اعتماد به‌نفس، آشنایی با تکنولوژی، علوم جدید، دانش روز و اشتغال است و نوع فعالیت‌های تعاونی مورد پژوهش (نظیر: ایجاد کارگاه تولیدی صنایع زود بازده دستمال کاغذی، تأسیس فروشگاه تعاونی مصرف، پرورش قارچ و کرم ابریشم، کارگاه پخت نان ماشینی، راه‌اندازی دفتر تاکسی سرویس، تولید و فروش آبغوره، آب لیمو، ترشیجات، برگزاری کلاس‌های آموزشی و مهارت آموزی، بازدید از تعاونی‌های موفق در سطح استان و کشور و غیره) در نتیجه می‌توان بیان داشت که ماهیت و فعالیت‌های تعاونی زنان روستایی در راستای توانمندسازی اعضا در ابعاد مختلف می‌باشد. لذا، این پژوهش دستیابی به شناخت سطوح و میزان توانمندی در بین اعضای تعاونی زنان و مقایسه این ابعاد با یکدیگر را هدف خود قرار داده است.

۲. مبانی نظری

تأکید بر توانمندسازی زنان، نه تنها به دلایل انسان‌دوستانه و عدالت جنسیتی، بلکه به دلیل اهداف توسعه‌ای و نقشی که در ارتقاء بهره‌وری و رشد اقتصادی جوامع دارد، صورت گرفته و زنان به عنوان عاملان توسعه قلمداد شده‌اند. رویکردهای تاریخی در ارتباط با توانمندسازی زنان به طور عمومی به رویکردهای جنسیت‌گرا برمی‌گردد. این دیدگاه‌ها بر سه دسته‌اند. گروه اول که خود را گروه توسعه برای زنان در عصر جدید نام نهاده‌اند، برای ایجاد تغییرات دو دسته سیاست کوتامدت و بلندمدت را در نظر می‌گیرند [۱۶]. دیدگاه دیگر را طرفداران اصالت جنسیت ارائه می‌کنند. از نظر آنان زن و مرد مانند هم هستند و حقوق یکسانی دارند [۳۶]. دیدگاه سوم متعلق به طرفداران زنان اصلاح طلب است. طرفداران زنان اصلاح طلب فرصت رقابت با مردان را طلب می‌کنند و در پی ایجاد اصلاحات در شرایط زنان و گرفتن حق و حقوق خود هستند [۳۴]. توانمندسازی اصطلاحی است که ارتباط تنگاتنگی را با بهبود مستمر، ارتقای صلاحیت، تغییر در رفتار و بهبود عملکرد زنان نشان می‌دهد. توانمندسازی زنان به عنوان ایده-ای متداول محسوب می‌شود و به عنوان بخشی از زبان توسعه مطرح می‌گردد که می‌تواند با بهبود عملکرد زنان، بقا آنها را تثبیت کند [۲۲]. اصولاً توانمندسازی یک فرآیند محسوب می‌شود، یعنی معرف پیشرفت از یک موقعیت به موقعیت دیگر است [۲۸]. این فرآیند از سطح فردی (احساس ذهنی و توان عینی برای انجام امور) شروع می‌شود تا سطوح اجتماعی (توان مشارکت در فعالیت‌های گروهی و جمعی) سیاسی (کنترل بر تصمیمات سیاسی)، اقتصادی (توان کنترل تصمیم‌گیری‌های اقتصادی) و نهادی (به چالش کشیدن نهادها و ساختارهای نابرابر موجود) را دربر می‌گیرد [۱۳]. توانمندسازی زنان فرآیندی پویاست که زنان را برای دستیابی بیشتر به منابع و کنترل بر زندگی کمک می‌کند و موجب احساس استقلال و اعتماد به نفس بیشتر آنها می‌شود و عزت نفس آنها را افزایش می‌دهد، یعنی موجب بهبود تصویری می‌شود که زنان از خودشان دارند [۷]. سازمان ملل متحد برای مقوله توانمندسازی، پنج محور عمده را در نظر می‌گیرد که عبارت است از: احساس ارزش داشتن، حق مالکیت و تصمیم‌گیری، حق

دسترسی به فرصت‌ها و منابع، حق کنترل زندگی خود در محیط اجتماعی و قدرت تأثیرگذاری بر جریان تغییرات اجتماعی به منظور فراهم کردن نظام عادلانه اقتصادی در محدوده ملی و جهانی [۳۵]. اگر شخص یا گروهی توانمند شده باشند، توانایی تصمیم‌گیری مؤثر را دارند. به این معنی که تصمیماتشان را به فعالیت‌ها و نتایج دلخواه انتقال می‌دهند. توانایی تصمیم‌گیری مؤثر ابتدا تحت تأثیر دو عامل قرار می‌گیرد: عاملیت و شرایط اجتماعی. عاملیت، توانایی کنشگر برای گرفتن تصمیمات با معنا تعریف شده است. به این معنی که کنشگر برای مواجهه با گزینه‌های مختلف و گرفتن تصمیم، توانمند است. شرایط اجتماعی نیز به عنوان زمینه‌های رسمی و غیر رسمی که کنشگر در آن فعالیت می‌کند، تعریف شده است. این عوامل وقتی با هم مورد استفاده قرار گیرند، میزان توانمندسازی را افزایش می‌دهند [۱۹].

۳. پیشینه تحقیق

برخی صاحب نظران دلایل موقعیت پایین‌تر زنان را ناشی از کمتر بودن فرصت‌های زنان، فقدان یا اندک بودن میزان تعلیم و تربیت و محدودیت‌های خانوادگی می‌دانند [۳۶]. معانی مختلفی از توانمندسازی در لغت‌نامه‌های گوناگون وجود دارد که می‌تواند دامنه‌ای از "دادن قدرت به" و "دادن ظرفیت انجام برخی فعالیت‌های ذهنی یا فیزیکی" تا "محول کردن اختیار برای حقوق قانونی" داشته باشد [۲۶]. در عین حال بسیاری از متخصصین، توانمندسازی را ایجاد وضعیتی برای افراد می‌دانند که آنها احساس نمایند بر سرنوشت خودشان کنترل دارند و می‌توانند به اهداف فردی و سازمانی دست یابند [۳۳]. توانمندسازی فرآیند قدرت بخشیدن به افراد است. در این فرآیند به افراد کمک می‌شود تا حس اعتماد به نفس خویش را بهبود بخشند و بر احساس ناتوانی و درماندگی خود چیره شوند [۳۰]. ایلن و بامبرگر^۱ [۲۱] توانمندسازی را به عنوان یک پدیده انگیزشی تعریف می‌کند که بر مفهوم خودسودمندی و خود-

¹. Eylon and Bamberger

تأثیری (حس سلطه شخصی) تأثیر دارد، ولی افراد دیگری نظیر توماس^۲ و ولسوس^۳ استدلال می‌کنند که توانمندسازی باید این دید را بدهد که یک مجموعه، منظری از ادراکات است که علاوه بر خودسودمندی، باید ترکیبی از مفاهیم: معنی‌داری، خود-تعیینی و خود تأثیری نیز باشد. پروژه‌های توانمندسازی و مداخله‌گری‌ها بر انتقال مستقیم دانش مناسب، مهارت و منابع، به گروه‌های به حاشیه رانده شده تأکید دارد [۲۵]. توانمندسازی مفهومی چند بعدی است که می‌تواند در ابعاد مختلف تحقق یابد. پروین [۳۱] توانمندسازی زنان را وابسته به دامنه‌ای از عوامل می‌داند که ابعاد روانی، شناختی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را شامل می‌شود. مالهورا^۴ [۲۹] شش بعد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، خانوادگی، قانونی و حقوقی، سیاسی و روانی را در توانمندسازی زنان مد نظر قرار می‌دهد. همچنین، زیمرمن^۵ [۳۷] توانمندسازی را در سه بعد توانمندی روانی، سازمانی و اجتماعی و کریستین^۶ [۲۰] در چهار بعد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و روانی مطرح می‌کند. در نتیجه می‌توان گفت که توانمندسازی زنان مستلزم برخوردی جامع‌تر، عمیق‌تر جهت برداشتن موانع و تحول در کلیه نهادهایی است که زنان را از بدست آوردن توانمندی‌های خود باز می‌دارند. همچنین، از این جهت که زنان، گروه متجانسی را تشکیل نمی‌دهند و لزوماً زیر یک گروه واحد قرار نمی‌گیرند، قابلیت‌ها و ویژگی‌های زمینه‌ای و عاملیت زنان در فرآیند توانمندسازی نقش بسزایی ایفا می‌کند. شکوری [۱۲] بیان می‌کند که خدمات ارائه شده در قالب برنامه‌های توانمندسازی زنان در افزایش خوداتکایی آنها چندان نقش نداشته و تنها در زنان معدودی مؤثر بوده است که از خدماتی خاص مانند وام خوداشتغالی و خدمات آموزشی بهره‌مند شده‌اند، از جمله دلایل این وضعیت می‌توان به میزان اندک بودن خدمات و عدم پوشش گسترده آن و نیز فقدان برنامه مشخص و کارآمد برای توانمندسازی زنان اشاره نمود. بررسی‌ها نشان می‌دهد که مشارکت زنان در تعاونی‌ها، توانمندسازی

---

2. Thomas

3. Velthouse

4. Malhotra

5. Zimmerman

6. Christian

اقتصادی، اجتماعی و روانشناختی آنان را در پی دارد. بر پایه یافته‌های پژوهش شعبانعلی فمی و همکاران [۱۱]، زنان عضو در تعاونی‌ها رضایت بیش‌تری از زندگی نشان می‌دهند و در کنار برخورداری از استقلال نسبی مالی، مشارکت اجتماعی گسترده‌تری نیز در جامعه دارند. همچنین، با توجه به نتایج پژوهش سعدی و همکاران [۱۰]، تقویت شاخص‌هایی که بر توانمندی اقتصادی و اجتماعی زنان مؤثر هستند، به‌ویژه شاخص‌های دسترسی به مواد اولیه و دانش تخصصی از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی به منظور افزایش توانمندی آنها، ضروری است.

۴. روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از لحاظ گردآوری داده‌ها، میزان نظارت و درجه کنترل متغیرها و قابلیت تعمیم از نوع تحقیق توصیفی-تحلیلی است. در اجرای این پژوهش از روش پیمایشی استفاده شده است. جامعه آماری مورد پژوهش، تمامی زنان عضو تعاونی تفیهان^۷ (۴۱۸ عضو که در روستای تفیهان ۳۴۱ نفر و در روستای اسماعیل آباد ۷۷ نفر عضو تعاونی می‌باشند) با دامنه سنی ۱۶ تا ۷۵ سال را شامل می‌شود. در پژوهش حاضر از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی استفاده گردید. حجم نمونه آماری بر اساس جدول

^۷ این پژوهش در تعاونی زنان تفیهان انجام شد. تعاونی مورد نظر در روستای تفیهان (تیون)، دهستان بید زرد، بخش مرکزی شهرستان شیراز واقع شده است. تعاونی تفیهان در ۱۰ کیلومتری مرکز استان فارس قرار دارد که علاوه بر روستای تفیهان، روستای اسماعیل آباد را نیز تحت پوشش خود قرار داده است. این تعاونی در سال ۱۳۷۷ با ۴۵ عضو و سرمایه ابتدایی ۴۲۰۰۰۰۰ ریال فعالیت خود را آغاز نمود. در حال حاضر این تعاونی با ۴۱۸ عضو و سرمایه‌ای معادل ۱۵۴ میلیون ریال مشغول به فعالیت می‌باشد. این تعاونی توانسته است با ارائه خدمات و فعالیت‌های متنوع به اعضا در سال ۱۳۸۶ از سوی وزارت تعاون و جهاد کشاورزی جزء تعاونی‌های موفق در سطح استان و حتی کشور معرفی شود. از جمله فعالیت‌ها و خدماتی که این تعاونی به اعضای خود ارائه داده است را می‌توان به مواردی از قبیل، برگزاری کلاس‌های آموزشی و مهارت‌آموزی نظیر: خیاطی، پرورش قارچ، روان‌شناسی، مشاوره خانواده، کارآفرینی، آشپزی، ایجاد اشتغال برای زنان بی‌سرپرست روستا، بازدید از تعاونی‌های موفق در سطح استان و کشور، ارائه وام به اعضای تعاونی، برپایی نمایشگاه و عرضه محصولات تولیدی تعاونی و اعضای آن، اشاره کرد.

کرجسی و مورگان [۲۷] ۲۰۰ نفر برآورد شد و تعداد نمونه در هر روستا نیز با گرفتن تناسب بین تعداد افراد عضو در هر دو روستا مشخص گردید، به طوری که در روستای تفیهان ۱۶۳ نفر و در روستای اسماعیل آباد ۳۷ نفر عضو بررسی شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از ابزار پرسشنامه استفاده گردید. پرسشنامه مورد نظر از سه بخش شامل: سؤالات مربوط به توانمندسازی، رضایت از عضویت در تعاونی و ویژگی‌های فردی اعضای تعاونی می‌گردید که برای ابعاد توانمندسازی و رضایت از تعاونی طیف پنج گزینه‌ای لیکرت (کاملاً مخالف، مخالف، نظری ندارم، موافق و کاملاً موافق) در نظر گرفته شد. داده‌پردازی و برآوردهای پژوهش نیز با نرم‌افزار SPSS، نسخه ۱۸ انجام پذیرفت. روایی صوری پرسشنامه توسط صاحب‌نظران دانشگاهی تأیید و برای بررسی پایایی آن نیز آزمون راه‌نما اجرا شد که آلفای کرونباخ برای گویه‌های توانمندی ۰/۹۴ و برای رضایت از عضویت در تعاونی ۰/۷۹ بدست آمد.

۵. یافته‌های تحقیق

۵-۱. ویژگی‌های فردی

بر طبق نتایج توصیفی، پاسخ‌گویان مورد مطالعه بین گروه سنی ۱۶ تا ۷۵ سال قرار داشتند. از نظر تحصیلات، ۱۲ درصد بی‌سواد، ۱۲ درصد سواد خواندن و نوشتن، ۳۶ درصد سیکل، ۳۱ درصد دیپلم و ۹ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. شغل اصلی اکثریت اعضای تعاونی خانه‌داری (۸۳ درصد) و سایر اعضا در شغل‌هایی نظیر باغداری، زراعت، دامپروری، شغل آزاد و دولتی مشغول به کار بودند. بیش‌ترین میزان سابقه عضویت در تعاونی ۱۳ سال و کم‌ترین سابقه ۴ سال بوده است. با توجه به میزان استفاده از وام، حدود ۸۵ درصد از اعضا از تعاونی مورد نظر وام دریافت نموده‌اند. از نظر میزان درآمد ماهیانه خانوار، ۱/۵ درصد کم‌تر از ۱۰۰ هزار تومان، ۱/۵ درصد بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ هزار تومان، ۴/۵ درصد بین ۲۰۰ تا ۳۰۰ هزار تومان، ۴۳ درصد بین ۳۰۰ تا ۴۰۰ و ۳۶ درصد بیش از ۴۰۰ هزار تومان درآمد داشتند. از نظر بعد خانوار، حدود نیمی از خانواده‌های اعضای مورد بررسی (۴۹ درصد) ۴ و ۵ نفره بودند.

۵-۲. رتبه‌بندی توانمندی اعضای تعاونی

یافته‌های حاصل از رتبه‌بندی توانمندی اعضای تعاونی زنان نشان داد که "تأثیر نظرات در تصمیمات خانوادگی"، با میانگین ۳/۶۳ و ضریب تغییرات ۰/۲۱ "شایستگی برای انجام فعالیت‌های منزل و تعاونی"، با میانگین ۳/۵۷ و ضریب تغییرات ۰/۲۳ "بالا رفتن دقت در انجام کارهای منزل"، با میانگین ۳/۴۹ و ضریب تغییرات ۰/۲۴ "سود بردن اعضای خانواده از تصمیم‌ها و ایده‌های من"، با میانگین ۳/۵۲ و ضریب تغییرات ۰/۲۴ و "ارتباط و تعاملات من با گروه‌ها و تشکل‌های اجتماعی" با میانگین ۳/۴۲ و ضریب تغییرات ۰/۲۴ به ترتیب رتبه‌های اول تا پنجم را به خود اختصاص دادند. همچنین، با توجه به میانگین رتبه‌ای و ضریب تغییرات بدست آمده "مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی روستا"، با میانگین ۳/۰۶ و ضریب تغییرات ۰/۳۱ "دسترسی و امکان استفاده از نقدینگی موجود در منزل"، با میانگین ۲/۸۶ و ضریب تغییرات ۰/۳۱ "اشتغال به فعالیت‌های درآمدزای خارج از خانه"، با میانگین ۳/۱۰ و ضریب تغییرات ۰/۳۱ "افزایش دارایی‌های شخصی (مالکیت زمین، خانه، ماشین و ...)" با میانگین ۳/۱۲ و ضریب تغییرات ۰/۳۲ و "نقش و نفوذ در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی خانواده" با میانگین ۳/۳۴ و ضریب تغییرات ۰/۳۲ پنج توانمندی آخر را شامل شدند. به بیان دیگر، گویه‌هایی که در اولویت‌های بالا قرار گرفتند بیشتر با ارتقای شایستگی رهبری و تأثیرگذاری و شایستگی‌های مرتبط با انجام مؤثر وظایف خانوادگی و تعاونی پاسخ‌گو در ارتباط بوده‌اند، اما گویه‌های مرتبط با توانمندی اقتصادی فرد از جمله افزایش دسترسی به نقدینگی، دارایی‌های شخصی و فعالیت‌های درآمدزای خارج از منزل اولویت‌های آخر را به خود اختصاص دادند.

جدول ۱. اولویت‌بندی توانمندی‌های اعضای تعاونی از دیدگاه پاسخگویان

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین رتبه‌ای	توانمندی
۱	۰/۲۱	۰/۷۷	۳/۶۳	افزایش تأثیر نظرات من در تصمیمات خانوادگی
۲	۰/۲۳	۰/۸۵	۳/۵۷	افزایش شایستگی من برای انجام فعالیت‌ها، چه در منزل و چه در تعاونی
۳	۰/۲۴	۰/۸۴	۳/۴۹	بالا رفتن دقت در انجام کارهای منزل

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین رتبه‌ای	توانمندی
۴	۰/۲۴	۰/۸۴	۳/۵۲	سود بردن اعضای خانواده از تصمیم‌ها و ایده‌های من
۵	۰/۲۴	۰/۸۲	۳/۴۲	افزایش ارتباط و تعاملات من با گروه‌ها و تشکل‌های اجتماعی
۶	۰/۲۴	۰/۸۱	۳/۳۴	شناخت حق و حقوق فردی خود
۷	۰/۲۴	۰/۸۷	۳/۵۵	کسب دیدگاه بهتر نسبت به فعالیت زنان در خارج از خانه
۸	۰/۲۴	۰/۸۷	۳/۵۴	افزایش تأثیرگذاری و احترام من در خانواده
۹	۰/۲۵	۰/۸۹	۳/۵۴	افزایش اطمینان از توانایی‌ام برای انجام وظایف محوله در تعاونی
۱۰	۰/۲۵	۰/۹۰	۳/۵۶	افزایش اثرگذاری و اعتبار من در تعاونی
۱۱	۰/۲۵	۰/۹۰	۳/۵۵	توانایی برای قبول مسئولیت به عنوان عضو هیئت مدیره یا مدیر عامل
۱۲	۰/۲۵	۰/۸۶	۳/۴۱	افزایش کنترل بر آنچه در خانواده اتفاق می‌افتد
۱۳	۰/۲۶	۰/۹۲	۳/۵۴	افزایش اعتماد به نفس برای ابراز عقیده شخصی در جمع فامیل و آشنایان
۱۴	۰/۲۶	۰/۹۰	۳/۴۴	تأثیر نظرات من در تصمیمات تعاونی
۱۵	۰/۲۶	۰/۹۲	۳/۵۳	آزادی عمل برای تصمیم‌گیری در مورد چگونگی انجام فعالیت‌ها در تعاونی
۱۶	۰/۲۶	۰/۹۰	۳/۴۴	افزایش دقت در انجام فعالیت‌های محوله در تعاونی
۱۷	۰/۲۶	۰/۹۲	۳/۵۱	افزایش آگاهی‌های اجتماعی - سیاسی
۱۸	۰/۲۶	۰/۹۷	۳/۶۲	اهمیت و معنای کار در منزل
۱۹	۰/۲۷	۰/۹۱	۳/۳۷	افزایش اطمینان از توانایی‌ام برای انجام دادن کارهای منزل
۲۰	۰/۲۷	۰/۹۳	۳/۴۴	افزایش احساس استقلال در انجام فعالیت‌ها
۲۱	۰/۲۸	۰/۹۱	۳/۲۵	ارتقا نقش و تأثیر من در تصمیم‌گیری‌های درون خانواده
۲۲	۰/۲۸	۰/۹۲	۳/۲۹	افزایش کنترل بر اوقات روزانه شخصی‌ام در خانواده
۲۳	۰/۲۸	۰/۹۱	۳/۲۴	افزایش نقش من در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های اوقات فراغت خانواده
۲۴	۰/۲۸	۰/۹۵	۳/۳۶	آزادی بیشتری در خانواده برای ملاقات با دوستان و آشنایانم
۲۵	۰/۲۸	۰/۹۱	۳/۲۲	آزادی عمل برای تصمیم‌گیری در مورد چگونگی انجام دادن کارهای منزل
۲۶	۰/۲۸	۰/۹۵	۳/۳۴	افزایش تأثیر نظرات من در ارتباط با نحوه تربیت فرزندان
۲۷	۰/۲۹	۰/۹۲	۳/۱۵	افزایش ارج و احترام به‌واسطه کسب درآمد شخصی در روستا
۲۸	۰/۳۰	۰/۹۲	۳/۰۴	افزایش دسترسی و امکان استفاده از درآمد خانواده برای من
۲۹	۰/۳۰	۱/۰۴	۳/۳۷	بیان عقاید و احساسات در خانواده
۳۰	۰/۳۱	۰/۹۵	۳/۰۶	مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی روستا

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین رتبه‌ای	توانمندی
۳۱	۰/۳۱	۰/۸۹	۲/۸۶	افزایش دسترسی و امکان استفاده از نقدینگی موجود در منزل
۳۲	۰/۳۱	۰/۹۸	۳/۱۰	اشتغال به فعالیت‌های درآمدزای خارج از خانه
۳۳	۰/۳۲	۱/۰۱	۳/۱۲	افزایش دارایی‌های شخصی (مالکیت زمین، خانه، ماشین و ...)
۳۴	۰/۳۲	۱/۰۹	۳/۳۴	نقش و نفوذ در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی خانواده

کاملاً مخالف (۱)، مخالف (۲)، نظری ندارم (۳)، موافق (۴) و کاملاً موافق (۵)

۵-۳. استخراج عوامل توانمندی

به منظور پی بردن به متغیرهای زیربنایی ابعاد توانمندی و تلخیص مجموعه‌ای از داده‌ها، از تحلیل عاملی استفاده شد. محاسبات انجام شده نشان داد که انسجام درونی داده‌ها بسیار مناسب بوده ($K.M.O = 0/90$) و آماره بارتلت نیز در سطح $p = 0/000$ معنی‌دار بود. این امر ناشی از مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی در حد خوبی است. با توجه به ملاک کیسر چهار عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک استخراج شدند (جدول ۲). تبیین کل واریانس توسط این چهار عامل ۶۳/۹۹ درصد است که مقدار بدست آمده مناسب برای ادامه تحلیل می‌باشد.

جدول ۲. درصد واریانس و مقادیر ویژه عامل‌های مختلف

شماره عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد واریانس تجمعی
۱	۷/۸۰	۲۲/۴۰	۲۲/۴۰
۲	۵/۳۲	۱۵/۵۶	۳۷/۹۶
۳	۴/۵۵	۱۳/۳۶	۵۱/۳۲
۴	۴/۳۲	۱۲/۶۷	۶۳/۹۹

یافته‌های حاصل از چرخش عامل‌ها به روش واریماکس نشان داد که در عامل اول ۱۶ گویه و در عامل‌های دوم، سوم و چهارم هر یک شش گویه جای گرفت. عامل اول توانمندی روانی نامگذاری گردید. در این بعد به درک فرد از خود، رفتار بیش فعال، آگاهی‌های اساسی و فرآیند کسب کنترل بر زندگی، [۳۷] احساس و عقاید افراد و اینکه

این عقاید به وسیله فرد می‌تواند تغییر یابد، پرداخته می‌شود (سالاری، ۱۳۸۸). این عامل با توجه به مقدار ویژه آن (۷/۴۰) که از سایر عوامل بیش‌تر است، ۲۲/۴۰ درصد از کل واریانس گویه‌ها را تبیین می‌نماید. عامل دوم توانمندی خانوادگی نامگذاری گردید. در این بعد، کنترل بر روابط زناشویی، داشتن اختیار و تصمیم‌گیری در خانواده، کنترل بر انتخاب همسر و زمان ازدواج و مواردی از این قبیل را شامل می‌شود [۲۹]. این عامل با مقدار ویژه ۵/۳۲، مقدار ۱۵/۵۶ درصد از کل واریانس گویه‌ها را تبیین می‌کند. عامل سوم توانمندی اقتصادی نام نهاده شد که با مقدار ویژه ۴/۵۵، مقدار ۱۳/۳۶ درصد از واریانس کل گویه‌ها را تبیین می‌نماید. در این بعد، آن دسته از توانایی‌هایی مطرح می‌شود که افراد را به انجام فعالیت‌های درآمدزا و کسب استقلال مالی رهنمون می‌سازد [۲۴]. در نهایت، عامل چهارم توانمندی اجتماعی - فرهنگی نامگذاری گردید. منظور از بعد اجتماعی - فرهنگی، ظهور و پایداری زنان در عرصه‌های اجتماعی، دسترسی به فرصت‌های اجتماعی، مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی، تغییر در هنجارهای مردسالاری و تعهد به آموزش دختران می‌باشد [۳۲]. این عامل با مقدار ویژه ۴/۳۲، مقدار ۱۲/۶۷ درصد از واریانس کل گویه‌ها را تبیین می‌کند. با توجه به اینکه چهار عامل ذکر شده در مجموع ۶۳/۹۹ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کنند، ۳۶/۰۱ درصد از واریانس باقیمانده مربوط به سایر عواملی است که پیش‌بینی آنها در این تحقیق میسر نشده است. با این وجود، برخی گویه‌ها به نظر می‌رسد که تا حدودی مربوط به عوامل دیگر بودند و می‌بایست در عوامل دیگری قرار می‌گرفتند. نظیر گویه «افزایش اعتماد به نفس برای ابراز عقیده شخصی در جمع فامیل و آشنایان» که در عامل توانمندی اجتماعی - فرهنگی جای گرفته است که می‌توان آن را جزء توانمندی روانی قرار داد و با گویه «سود بردن اعضای خانواده از تصمیم‌ها و ایده‌های من» که از لحاظ محتوایی مربوط به توانمندی خانوادگی می‌شود.

جدول ۳. نتایج حاصل از چرخش عامل‌ها به روش واریماکس

نام عامل	گویه	بار عاملی
توانمندی روانی	بالا رفتن دقت در انجام کارهای منزل	۰/۵۹۶
	افزایش دقت در انجام فعالیت‌های محوله در تعاونی	۰/۵۴۹
	اهمیت و معنای کار در منزل	۰/۶۰۷
	افزایش اطمینان از توانایی‌ام برای انجام دادن کارهای منزل	۰/۵۸۵
	افزایش اطمینان از توانایی‌ام برای انجام وظایف محوله در تعاونی	۰/۵۷۳
	سود بردن اعضای خانواده از تصمیم‌ها و ایده‌های من	۰/۶۴۵
	توانایی برای قبول مسئولیت به عنوان عضو هیئت مدیره یا مدیر عامل	۰/۶۱۰
	افزایش شایستگی من برای انجام فعالیت‌ها، چه در منزل و چه در تعاونی	۰/۵۵۶
	آزادی عمل برای تصمیم‌گیری در مورد چگونگی انجام دادن کارهای منزل	۰/۶۵۴
	آزادی عمل برای تصمیم‌گیری در مورد چگونگی انجام فعالیت‌ها در تعاونی	۰/۵۷۹
	افزایش احساس استقلال در انجام فعالیت‌ها	۰/۶۵۵
	افزایش کنترل بر آنچه در خانواده اتفاق می‌افتد	۰/۶۴۷
افزایش تأثیر نظرات من در تصمیمات خانوادگی	۰/۵۸۲	
تأثیر نظرات من در تصمیمات تعاونی	۰/۶۰۰	
افزایش اثرگذاری و اعتبار من در تعاونی	۰/۵۴۵	
افزایش تأثیرگذاری و احترام من در خانواده	۰/۵۶۴	
توانمندی خانوادگی	ارتقا نقش و تأثیر من در تصمیم‌گیری‌های درون خانواده	۰/۶۷۸
	افزایش نقش من در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های اوقات فراغت خانواده	۰/۷۴۵
	افزایش تأثیر نظرات من در ارتباط با نحوه تربیت فرزندان	۰/۴۶۰
	نقش و نفوذ در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی خانواده	۰/۶۷۲
	افزایش کنترل بر اوقات روزانه شخصی‌ام در خانواده	۰/۷۵۴
	بیان عقاید و احساسات در خانواده	۰/۷۳۸
توانمندی اقتصادی	افزایش دسترسی و امکان استفاده از درآمد خانواده برای من	۰/۵۷۳
	افزایش دسترسی و امکان استفاده از نقدینگی موجود در منزل	۰/۷۱۵
	افزایش ارج و احترام به‌واسطه کسب درآمد شخصی در روستا	۰/۵۶۹
	افزایش مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی روستا	۰/۶۷۰
	افزایش دارایی‌های شخصی (مالکیت زمین، خانه، ماشین و ...)	۰/۶۵۲
	اشتغال به فعالیت‌های درآمدزای خارج از خانه	۰/۵۱۹
توانمندی اجتماعی- فرهنگی	آزادی بیشتری در خانواده برای ملاقات با دوستان و آشنایانم	۰/۵۲۸
	شناخت حق و حقوق فردی خود	۰/۷۱۱
	افزایش ارتباط و تعاملات من با گروه‌ها و تشکل‌های اجتماعی	۰/۶۳۵
	کسب دیدگاه بهتر نسبت به فعالیت زنان در خارج از خانه	۰/۵۸۰
	افزایش آگاهی‌های اجتماعی - سیاسی	۰/۶۴۲
	افزایش اعتمادبه‌نفس برای ابراز عقیده شخصی در جمع فامیل و آشنایان	۰/۵۸۰

از آنجا که در این نوشتار ابعاد توانمندسازی در چهار بعد توانمندی روانی، اقتصادی، خانوادگی و اجتماعی - فرهنگی قرار گرفتند، میانگین ابعاد مختلف توانمندسازی اعضای تعاونی سنجیده شد. با توجه به اینکه تعداد گویه‌های توانمندی روانی بیش‌تر از گویه‌های سایر ابعاد توانمندی است، میانگین این بعد بر اساس میانگین سایر ابعاد یکسان‌سازی گردید. یکسان‌سازی میانگین نیز با گرفتن تناسب به‌صورت زیر انجام شد.

$$\frac{\text{میانگین توانمندی روانی} \times \text{اختلاف دامنه یکی از ابعاد}}{\text{اختلاف دامنه توانمندی روانی}} = \frac{(30 - 6) \times 56}{80 - 16} = 21$$

با توجه به یکسان‌سازی میانگین توانمندی روانی و نتایج بدست آمده، مشخص شد که به ترتیب توانمندی روانی با میانگین ۵۶ (میانگین یکسان‌سازی شده = ۲۱) بالاترین میانگین و سپس توانمندی‌های اجتماعی - فرهنگی، خانوادگی و اقتصادی، به ترتیب با میانگین‌های ۲۰/۶۲، ۱۹/۶۹ و ۱۸/۴۰ رتبه‌های دوم تا چهارم را به خود اختصاص داده‌اند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که اعضای تعاونی در ابعاد چهارگانه در سطح متوسطی (با توجه به دامنه) از توانمندی قرار دارند.

جدول ۴. توصیف ابعاد توانمندسازی اعضای تعاونی زنان

ابعاد توانمندی	میانگین	دامنه	انحراف معیار
روانی	۵۶	۱۶ - ۸۰	۹/۵۹
اقتصادی	۱۸/۴۰	۶ - ۳۰	۴/۰۲
خانوادگی	۱۹/۶۹	۶ - ۳۰	۴/۶۲
اجتماعی - فرهنگی	۲۰/۶۲	۶ - ۳۰	۳/۹۸

۴-۵. مقایسه ابعاد توانمندی اعضای تعاونی در دو روستا

با توجه به اینکه تعاونی مورد نظر دو روستای تفیهان و اسماعیل آباد را تحت پوشش قرار داده است، به مقایسه وضعیت توانمندی این دو روستا در چهار بعد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، خانوادگی و روانی پرداخته شده است. بدین منظور از آزمون t استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد که در سه بعد (اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و روانی) از چهار بعد توانمندسازی، تفاوت معنی‌داری وجود داشت و میزان توانمندی در

روستای تفیهان بیشتر بود. از دلایل احتمالی که باعث ایجاد این تفاوت شده است، می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

بعد مسافتی (۱۰ کیلومتر) که روستای اسماعیل آباد از تعاونی دارد. تعاونی مورد نظر در روستای تفیهان مستقر است و احتمال می‌رود که به دلیل وجود فاصله بین این دو روستا ارتباط اهالی روستای اسماعیل آباد با تعاونی نیز کم‌تر باشد. هیئت مدیره تعاونی مورد نظر همه از روستای تفیهان می‌باشند که با این وضع احتمالاً توجه کم‌تری به روستای اسماعیل آباد می‌شود. فعالیت‌ها و اقداماتی که از سوی تعاونی صورت می‌گیرد اغلب در روستای تفیهان اجرا می‌شود. به همین دلیل سایر اعضا در روستای اسماعیل آباد علاقه و اشتیاق کم‌تری نسبت به مشارکت و حضور در فعالیت‌ها از خود نشان می‌دهند. همچنین اطلاع‌رسانی و آگاهی از فعالیت‌ها و اقدامات تعاونی در روستای اسماعیل آباد کم‌تر صورت می‌پذیرد.

جدول ۵. مقایسه ابعاد توانمندی اعضا در دو روستای اسماعیل آباد و تفیهان

ابعاد توانمندسازی	روستا	میانگین	انحراف معیار	t
اقتصادی	اسماعیل آباد	۱۵/۹۱	۴/۰۷	۴/۳۶*
	تفیهان	۱۸/۹۸	۳/۷۹	
اجتماعی - فرهنگی	اسماعیل آباد	۱۹/۱۶	۴/۲۵	۲/۳۶**
	تفیهان	۲۰/۹۶	۳/۸۵	
خانوادگی	اسماعیل آباد	۱۸/۳۸	۳/۸۹	۱/۸۹
	تفیهان	۱۹/۹۹	۴/۷۳	
روانی	اسماعیل آباد	۱۱/۴۹	۸/۶۴	-۴/۹۷**
	تفیهان	۵۷/۵۳	۹/۱۳	

*: معنی‌دار در سطح ۰.۰۵

** : معنی‌دار در سطح ۰.۰۱

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

زنان به عنوان عامل مؤثر در امور مختلف کشاورزی، اقتصادی و اجتماعی و از نظر مشارکت نیروی انسانی مورد نیاز در جامعه سهم بسزایی دارند. لذا این نیاز احساس می‌شود که می‌بایست زنان روستایی در زمینه‌های مختلفی توانمند شوند تا از این طریق

بتوانند نقش خود را در جامعه بیشتر نمایان کنند. تعاونی‌های زنان از جمله تشکل‌هایی هستند که امکان یکپارچه کردن منابع انسانی، تجمع سرمایه‌های کوچک و ایجاد اشتغال با شرایط آسان و در نتیجه توانمندسازی در ابعاد مختلف را فراهم می‌کنند. لذا، این تحقیق با هدف بررسی ابعاد توانمندی اعضای تعاونی زنان روستای تفیهان انجام شده است. یافته‌های بدست آمده از این پژوهش نشان داد که اعضای تعاونی زنان در چهار بعد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، روانی و خانوادگی توانمند شده‌اند که از این بین در بعد روانی و اجتماعی - فرهنگی بیشترین توانمندی را دارا بودند. این یافته با نتایج تحقیقات پروین [۳۱]، مالهوترا [۲۹]، زیمرمن [۳۷]، رضایی دیزگاه و فرحبد [۸]، سالاری [۹]، علیپور [۱۵] و پاریاب و همکاران [۴] مشابهت دارد. این محققان بیان کردند که توانمندسازی می‌تواند در ابعاد مختلفی صورت گیرد که توانمندی‌های اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، روانی و خانوادگی از این قبیل هستند. همچنین، یافته‌ها نشان دادند که زنان با عضویت و مشارکت در تعاونی‌ها می‌توانند در ابعاد مختلفی توانمند شوند که با نتایج تحقیقات شعبانعلی فمی و همکاران [۱۱] مطابقت دارد. در مقایسه میانگین ابعاد توانمندسازی در دو روستا مشخص شد که تفاوت معنی‌داری در سه بعد، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و روانی دو روستا وجود دارد که این میانگین در روستای تفیهان نسبت به روستای اسماعیل آباد بیش‌تر بود.

در پایان برای ارتقای توانمندی اعضا و نقش پررنگ‌تر تعاونی‌ها در این امر پیشنهادهایی ارائه می‌شود:

- با توجه به اینکه اعضای تعاونی از لحاظ توانمندی اقتصادی نسبت به سایر ابعاد در سطح پایین‌تری قرار داشتند، پیشنهاد می‌گردد که فعالیت‌های درآمدزای متنوع‌تری راه‌اندازی شود. به عنوان مثال اعضای تعاونی صنایع دستی مختلفی از قبیل گلیم‌بافی و قالی‌بافی تولید می‌کنند. اما، این صنایع در سطح محدودی تولید می‌شوند. در صورتی که سازمان تعاون روستایی از تولید صنایع دستی تعاونی حمایت کند و بازاریابی محصولات را نیز به عهده بگیرد، باعث تقویت بعد اقتصادی توانمندی خواهد شد.

- با توجه به اینکه تعاونی مورد نظر دو روستا را تحت پوشش خود قرار داده است، و میزان توانمندی در روستای تفتیهان بیش تر از روستای اسماعیل آباد بود، باید ساز و کارهایی تعیین شود تا به نیازهای هر دو روستا توجه لازم صورت گیرد و در فعالیتهای تعاونی مشارکت داده شوند.
- با توجه به اینکه اعضای تعاونی در هر چهار بعد توانمندی در حد متوسطی قرار داشتند، لذا پیشنهاد می‌گردد که به تقویت هر چهار بعد توانمندی توجه لازم صورت گیرد که در این راستا می‌توان با برنامه‌های ترویجی به شناسایی نیازها، اولویتهای، تنگناها و فرصتهایی پرداخت که توسط اعضا اظهار می‌شود و با برگزاری کلاس‌های آموزشی به بالا بردن شناخت آنها از نیازها و توانایی‌های خود و افزایش آگاهی اجتماعی از جامعه اقدام کنند.
- با توجه به اینکه اعضای تعاونی در بعد روانی نسبت به سایر ابعاد در سطح بالاتری قرار داشتند و بعد روانی خود دارای سطوح مختلفی است، پیشنهاد می‌گردد در تحقیقات آینده به بررسی سطوح مختلف توانمندی روانی پرداخته شود، تا مشخص گردد افراد در کدام سطح توانمندی روانی قوی تر و در کدام سطح ضعیف هستند. همچنین، توصیه می‌شود در تحقیقات آینده عوامل مؤثر بر توانمندسازی و میزان توانمندی اعضای تعاونی قبل و بعد از عضویت در تعاونی مورد بررسی قرار گیرد.
- این پژوهش مانند بسیاری از تحقیقات دیگر با محدودیتهایی مواجه بود که یکی از این محدودیتها برقراری ارتباط با اعضای تعاونی و تکمیل پرسشنامه توسط آنها بود. با توجه به اینکه اعضای این تعاونی، زنان بودند، آنها در برخوردهای اولیه حالت مقاومت داشته و همکاری لازم را در مورد تکمیل پرسشنامه‌ها نداشتند که این مشکل با همکاری مدیرعامل تعاونی مورد نظر تا حدودی حل گردید. یکی دیگر از محدودیتها نداشتن اسناد و اطلاعات در مورد اعضای تعاونی بود.

منابع

- [۱] امیدی، رضا، پشمی، رضوان و افقری، افسانه. (۱۳۸۳). گزارش طرح توانمندسازی بانوان با تکیه بر برنامه داوطلبین بهداشت. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی استان اصفهان. معاونت بهداشتی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی.
- [۲] امینی، امیر مظفر و احمدی شاپورآبادی، محمدعلی. (۱۳۸۶). اشتغال زنان روستایی در دو شهرستان برخوار- میمه و فلاورجان استان اصفهان و ارزیابی تأثیر آن بر خوداتکایی اقتصادی آنها. *مطالعات زنان*، ۱۵(۱)، ۶۵-۹۱.
- [۳] بیک‌زاده، جعفر. (۱۳۸۶). تعاونی‌های زنان کلید مشارکت و بهبود موقعیت آنان در توسعه. *تعاون*، ۷۷، ۳۶-۴۱.
- [۴] پاریاب، جابر، پزشکی راد، غلامرضا، زمانی میاندرستی، ناصر و کریمی گوغری، حمید. (۱۳۹۱). ارزیابی توانمندی روانی اعضای هیئت مدیره تعاونی‌های تولید کشاورزی. پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی (ویژه‌نامه)، ۲۱-۱۲.
- [۵] جباری، حمید. (۱۳۸۴). رویکردهای اجتماع محور به برنامه‌های فقرزدایی در ایران. *رفاه اجتماعی*، ۱۸(۱)، ۱۹-۳۰.
- [۶] حسن‌زاده، رضا. (۱۳۸۰). بررسی پیامدهای روانی - اجتماعی زنان و ارائه راه‌کارهایی برای رفع موانع اشتغال آنان. *مجموعه مقالات همایش ملی راهکارهای عملی ایجاد اشتغال*، تهران: دانشگاه آزاد واحد رودهن.
- [۷] خلوتی، ملیحه. (۱۳۸۸). بررسی میزان توانمندی زنان خانه‌دار و عوامل مؤثر بر آن در شهر شیراز. *پژوهش اجتماعی*، ۲(۴)، ۱۷۱-۱۵۳.
- [۸] رضایی دیزگاه، مراد و فرحبد، فرزین. (۱۳۸۹). تأثیر راهبردهای مدیریتی در توانمندسازی روان-شناختی کارکنان امور مالیاتی استان گیلان. *فصلنامه مدیریت*، ۷(۲۰)، ۱۲۷-۱۰۹.
- [۹] سالاری، لیلیا. (۱۳۸۸). *ارزشیابی اثربخشی طرح تسهیلاتی توسعه روستایی در راستای توانمندسازی زنان مورد مطالعه: شهرستان مرودشت*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی. دانشگاه شیراز.
- [۱۰] سعدی، حشمت‌اله، شعبانعلی فمی، حسین، و لطیفی، سمیه. (۱۳۹۱). سنجش میزان توانمندی اقتصادی و اجتماعی زنان قالیباف روستایی و عوامل مؤثر بر آن، (مطالعه موردی استان همدان). *زن در توسعه و سیاست*، ۱۰(۲)، ۱۲۶-۱۰۷.

- [۱۱] شعبانعلی فمی، حسین،، چوپچیان، شهلا، رحیم‌زاده، معصومه و رسولی، فاطمه. (۱۳۸۵). شناخت و تحلیل سازه‌های موفقیت شرکت‌های تعاونی زنان در ایران. *مطالعات زنان*، ۴(۲)، ۸۹-۱۰۹.
- [۱۲] شکوری، علی. (۱۳۸۷). سیاست‌های حمایتی و توانمندسازی زنان. *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی (تربیت معلم)*، ۱۶(۱۶)، ۱۸-۳۸.
- [۱۳] شکوری، علی،، رفعت‌جاه، مریم. و جعفری، معصومه. (۱۳۸۶). مؤلفه‌های توانمندی زنان و تبیین عوامل مؤثر بر آنها. *پژوهش زنان*، ۵(۱)، ۱-۲۶.
- [۱۴] شهبازی، اسماعیل. (۱۳۸۲). *روستازادگان دانشمند*. انتشارات مؤسسه فرهنگی هنری شقایق روستا، تهران.
- [۱۵] علیپور، حمیدرضا. (۱۳۸۸). بررسی عوامل توانمندسازی بخش تعاون در استان گیلان با تأکید بر تقویت بنگاه‌های کوچک و متوسط و انجام فعالیت‌های گسترده و اداره بنگاه‌های بزرگ اقتصادی. *تعاون*، ۲۰(۲۱۰ و ۲۱۱)، ۱۳۵-۱۴۷.
- [۱۶] غفاری، غلامرضا، دارابی، حسین. و جهانگیری، پرویز. (۱۳۸۸). مروری بر شاخص‌های توانمندسازی با تأکید بر زنان سرپرست خانوار. *مجموعه مقالات دومین همایش توانمندسازی و توان‌افزایی زنان سرپرست خانوار*، تهران، اداره کل امور بانوان شهرداری تهران.
- [۱۷] قاسمی، نادره و واحدی، مرجان. (۱۳۸۲). بررسی وضعیت تعاونی‌های زنان در ایران. *تعاون*، ۱۴۳، ۲۷-۳۳.
- [۱۸] محمودیان، حسین. (۱۳۸۲). بررسی مشارکت زنان در نیروی کار در استان‌ها در سال‌های ۵۵، ۶۵ و ۷۵. *نامه علوم اجتماعی*، ۲۱، ۱۸۹-۲۱۸.
- [19] Alsop, Ruth., and Heinsohn, Nina. (2005). *Measuring Empowerment in Practice: Structuring Analysis and Framing Indicators*. World Bank Policy Research Working, 3510.
- [20] Christian, Mark. (1998). Empowerment and black communities in the UK. *Oxford University Press and Community Development Journal*, 33(1), 18-31.
- [21] Eylon, Dafna., and Bamberger, Peter. (2000). Empowerment Cognitions and Empowerment Acts, Recognizing the Importance of Gender. *Group & Organization Management*, 25(4), 354-372.
- [22] Handy, Femida. (2004). *Women's Empowerment in Rural India*. Toronto Canada.
- [23] Jackson, Mary. A. (2010). *Empowering Women of Nepal: An Experience of Empowerment in the Land of the Himalaya*. M.A Thesis, Prescott College in Adventure Education.
- [24] Janssens, Wendy. (2010). Women's empowerment and the creation of social capital in Indian villages. *World Development*, 38(7), 974-988.
- [25] Jonsson, Jessica. H. (2010). Beyond Empowerment: Changing Local Communities. *International Social Work*, 53(3), 393-406.

- [26] Karlekar, Malavika. (2004). A Note on the Empowerment of Women. *Indian Journal of Gender Studies*, 11(2), 145-155.
- [27]. Krejcie, Robert. V., and Morgan, Daryle. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- [28] Malhatra, Sidne., Schuler, Ruly., and Boender, Cin. (2002). *Measuring womens empowerment as a variable in international development*. <http://sitere.sources.worldbank.org>
- [29] Malhotra, Anju. (2003). Conceptualizing and Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development. *Paper was presented at the Workshop on "Measuring Empowerment: Cross-Disciplinary Perspectives*, 1-5.
- [30] Nigel, Nicholson. (1995). *The Black well Encyclopedia Dictionary of organizational behavior*. Blackwell Business, USA.
- [31] Parveen, Shahnaj. (2007). Gender Awareness of Rural Women in Bangladesh. *Journal of International Women's Studies*, 9(1), 253-269.
- [32] Sakai, Minako. (2010). Growing together in partnership: Women's views of the business practices of an Islamic Savings and Credit Cooperative (Baitul Maal wat Tamwil) in Central Java, Indonesia. *Women's Studies International Forum*, 33, 412-421.
- [33] Spreitzer, Gretchen. M. (1996). Social Structural Characteristics of Psychological Empowerment. *Academy of Management Journal*, 39 (2), 483-504.
- [34] Tower, Sargent. Lyman. (1999). *Contemporary Political Ideologies*. Philadelphia, Fort Worth.
- [35] United Nation. (1995). *International Report on Women in the World*.
- [36] Valerie, Bryson. S. (1999). *Feminist Debates*. London: Macmilan.
- [37] Zimmerman, Marc. A. (1995). Psychological Empowerment: Issues and illustrations. *American Journal of Community Psychology*, 23 (5), 581-599.